

Ingrida JAKUBAVIČIENĖ

Lietuvių tautinės bendruomenės padėtis Rytų Prūsijoje XX a. 3–4 dešimtmečiuose

Ingrida Jakubavičienė – humanitarinių mokslų daktarė, Lietuvos žemės ūkio universiteto, Kaimo kultūros instituto, Filosofijos ir kultūrologijos katedros lektorė; adresas: Studentų g. 11, LT-53361 Akademija, Kauno r., el. paštas: ingrida.jakubaviciene@gmail.com; mokslinių interesų sritys – vokiečių nacionalsocialistinė organizacijos Lietuvoje, vokiečių visuomeninė-politinė veikla XX a. 3–4 dešimtmečiuose, Klaipėdos kraštas.

Anotacija. Straipsnyje remiantis archyviniais šaltiniais bei periodika nagrinėjama lietuvių tautinės bendruomenės veikla ir teisinė padėtis Rytų Prūsijoje XX a. 3–4 dešimtmečiuose. Aptariamas Lietuvos valstybinių institucijų ir konsulatų Tilžėje ir Karaliaučiuje vaidmuo lietuvių bendruomenės veikloje. Atskleidžiami lietuvių tautinės diskriminacijos pavyzdžiai. Analizuojama Lietuvos inteligentijos parama lietuvių bendruomenės siekiui išlaikyti tautinį tapatumą bei kultūros paveldą Rytprūsijoje.

Prasminiai žodžiai: Lietuvių tautinė bendruomenė, Rytų Prūsija, Karaliaučius, Tilžė, tautinė diskriminacija, Vydūnas.

Abstract. The author of the article, on the basis of archival sources and periodical press, analyses the activity and legal situation of the Lithuanian community in East Prussia in the 3rd–4th decades of the 20th century. The article discusses the role of Lithuania's Ministry of Foreign Affairs and Consulates in Tilsit and Königsberg in the Lithuanian community's cultural and educational activities. The author presents examples of national discrimination and violence against the Lithuanians and their leaders. The article also reviews press comments on the Lithuanian community's situation in Germany and discusses Lithuanian intelligentsia's attempts to support the Lithuanian community's attempts to preserve national identity and cultural heritage in East Prussia.

Key words: Lithuanian national community, Königsberg, Tilsit, national discrimination.

Jvadas

Lietuviškoji istoriografija kasmet papildoma naujais tyrimais apie tautinių mažumų padėtį Lietuvoje. Atlikta gana daug dvišalių Lietuvos santykių su didžiosiomis kaimynėmis Lenkija, Vokietija ir SSRS analizių. Pasirodė naujų publikacijų apie Lietuvos ir Vokietijos politinius ir

ekonominius santykius bei apie vokiečių bendruomenės padėtį Lietuvoje. Tačiau lietuvių bendruomenės gyvenimas užsienio valstybėse tebėra menkai tyrinėtas. 1937 m. duomenimis, apie 2 mln. lietuvių gyveno išsibarstę po įvairias užsienio valstybes [38]. XX a. pradžioje suvaržius įvažiavimą į Pietų Amerikos šalis, lietuvių emigracija sumažėjo, tačiau išaugo sezoniniai uždarbiavimai Latvijoje ir Vokietijoje. Beveik po 3 tūkst. darbininkų kasmet iš Lietuvos vykdavo į sezoninius darbus Vokietijoje. Dalis šių darbininkų negrįždavo į Lietuvą, o papildydavo Vokietijos lietuvių gretas.

XVIII a. pradžioje Rytprusių branduolyje lietuviai sudarė gyventojų daugumą. 1910 m. Vokietijoje gyveno 93 933 lietuviai. XX a. pradžioje gausiausia lietuvių bendruomenė buvo susitelkusi Karaliaučiaus ir Gumbinės apygardose. Vokietijos universitetuose studijavo keli šimtai lietuvių. Nemažos lietuvių bendruomenės telkėsi Berlyne, Esene, Reino ir Vestfalijos žemėse. Karaliaučiaus apygardoje gyveno 31 883, Gumbinės apygardoje – 57 993, Berlyno mieste – 558, Potsdamo apygardoje – 386, Šlezvigo provincijoje – 318, Vestfalijoje – 1000, Reino provincijoje – 1088 lietuviai [40].

Tuometinėje periodikoje pasirodydavo straipsnių, skatinusių lietuvių inteligentiją labiau rūpintis tautiečiais užsienyje, o ypač Rytprūsijoje gyvenančiais lietuviais. Buvo kviečiama moraliai ir finansiškai remti ten dirbančius lietuvių veikėjus bei organizacijas [9]. Lietuvių bendruomenei Vokietijoje labai svarbi ir reikšminga buvo oficialiųjų Lietuvos institucijų (Užsienio reikalų ministerijos, Lietuvos konsulatų Tilžėje ir Karaliaučiuje) parama.

Pastaruoju metu gana daug kritikos istorikų darbuose yra išreikšta A. Smetonos režimui dėl palaipsniui susiaurintų tautinių mažumų teisių ir siekio kuo greičiau kitataučius integruoti į lietuvių visuomenę [62]. Analizuodami Lietuvos tautinių bendruomenių padėtį, turėtume įsigilinti ir į XX a. 3–4 dešimtmečiuose kitose valstybėse paplitusį požiūrį į tautinę politiką bei tautinių mažumų teises. Svarbu matyti ir anuometinės lietuvių diasporos užsienyje problemas bei Lietuvos valdžios institucijų ir visuomenės norą stiprinti lietuvių bendruomenę užsienyje.

Vokietija XX a. 3–4 deš. buvo strateginių Lietuvos politinių ir ekonominių interesų centre. Tačiau dėl įtemptų dvišalių santykių nukentėjo ne tik Lietuvos ūkis ir tarptautinės pozicijos, bet ir lietuvių tautinė bendruomenė skaudžiai pajuto politinės įtampos padarinius. Ypač nepalanki lietuviams padėtis susidarė Vokietijoje įsigalėjus nacionalsocialistiniam režimui.

Lietuvių visuomenei tautinių santykių Mažonoje Lietuvoje tema buvo aktuali dar prieš kariu. Platesnius tyrimus atliko V. Vileišis [45], P. Pakarklis [27], J. Matusas [22], V. Misiukevičius [24]. Naujesnių tyrimų apie iškilesnius lietuvių bendruomenės Rytprūsiose veikėjus bei lietuvių bendruomenės veiklą paskelbė H. Šilas [69], B. Aleknavičius [55], V. Bagdonavičius [56; 57; 58], D. Kaunas [64], A. Matulevičius [67], O. Norkutė [68]. S. Grigaravičiūtė pateikė duomenų apie Lietuvos konsulatų veiklą Tilžėje, Karaliaučiuje bei kituose Vokietijos miestuose, santykius su Vokietijos lietuviais [59; 60]. Dokumentai apie Lietuvos diplomatinę bei konsulinę pagalbą Vokietijoje gyvenantiems lietuviams saugomi Lietuvos centriniame valstybiniame archyve, Užsienio reikalų ministerijos fonde (f. 383).

Straipsnio tikslas: išanalizuoti lietuvių bendruomenės padėtį Rytų Prūsijoje 3–4 dešimtmečiuose bei pastangas išlaikyti lietuvių, atskleisti Lietuvos interesus bendradarbiauti su lietuvių bendruomene.

1. Lietuvininkų bendruomenės veikla Rytų Prūsijoje XX a. pr. – 1932 metais: tautinio atsparumo ir vienybės problema

Nedideles lietuvių bendrijas Vokietijos miestuose suformuodavo aukštosiose mokyklose studijuojantys jaunuoliai bei sezoninių darbų emigrantai. Kasmet į įvairius Vokietijos universitetus įstodavo apie 120 lietuvių [52]. Tarp lietuvių ypač populiarūs buvo Leipcigo ir Berlyno universitetai. Leipcigo lietuvių studentų draugija veikė nuo 1921 metų ir turėjo apie 30 narių [19]. Tačiau lietuviai studentai tautinės veiklos neišplėtojo, o 4-ame dešimtmetyje sumažėjus lietuvių studentų skaičiui Vokietijoje dėl nepalankių studijų sąlygų, studentų draugijos nusilpo. Nemaža lietuvių bendruomenė gyveno Berlyne. Nors didelė dalis studentų ir dirbančiųjų pasiekę tikslų sugrįždavo į Lietuvą, dalis emigrantų likdavo nuolat gyventi didžiuosiuose Vokietijos miestuose. Tačiau dėl jų per menko siekio išsaugoti tautinį tapatumą bei kuklių politinių ar ekonominių interesų Lietuvoje, Vokietijos miestuose gyvenantys lietuviai nesukūrė reikšmingesnių tautinių organizacijų, nerodė noro atstovauti Lietuvos interesams emigracijoje. Tik nedidelė lietuvių bendruomenės dalis puoselėjo viltis grįžti į Lietuvą, todėl su Lietuvos atstovybėmis Vokietijoje ryšius palaikė vos saujelė emigrantų.

Didžioji ir labiausiai susitelkusi lietuvių tautinės bendruomenės dalis gyveno Rytprūsiose. Šiai bendruomenei

tautinio tapatumo išsaugojimo klausimas iškilo dar XVIII a. pabaigoje sustiprėjus germanizacijai bei sparčiai plintant dvikalbystei tarp lietuvininkų. Palaipsniui turtingesni lietuviai ėmė gėdytis gimtosios „būrų“ kalbos, stengėsi greičiau perimti vokiečių kultūrą ir asimiliuotis. Tačiau nemaža dalis lietuvių išliko tautiškai sąmoningi ir XIX a. pabaigoje ėmė burtis į tautines draugijas. Draugijos, kilusios iš įvairių religinių protestantų susivienijimų, nekėlė sau jokių tautinių uždavinių. Tačiau kita dalis draugijų siekė ginti lietuvių tautines teises. Iš jų veikliausia buvo dar XIX a. pab. įkurta Tilžės „Birutės draugija“, vadovaujama Vilhelmo Storostos-Vydūno. Tačiau jau XX a. pradžioje tarp lietuvių draugijų narių ėmė ryškėti pirmieji nesutarimai. Vydūnas stengėsi, kad Tilžės giedotojų choras giedotų kuo daugiau lietuviškų dainų ir giesmių, tačiau tai nepatiko daliai veiklesnių tikinčiųjų, kurie choro misiją labiau siejo su religiniu turiniu. Vydūno siekių nesuprato ir jaunesnės kartos žmonės, kurie norėjo su „Birutės draugija“ rengti įvairius pasilinksminimus lietuvių kalba, o Vydūno kultūriniais uždaviniais liko abejingi. Ilgainiui Vydūno vadovaujamo choro giedotojai ir „Birutės draugijos“ nariai nutolo, bendra veikla tapo nebeįmanoma.

Tilžės giedotojų draugijos tikslas buvo puoselėti lietuvių. Draugijos nariai galėdavo pabūti kartu lietuviškoje aplinkoje, dainuoti lietuviškas dainas ir giesmes, vaidinti lietuviškus veikalus. Per visą draugijos laiką buvo surengta ne taip mažai viešų pasirodymų Mažosios Lietuvos lietuvių visuomenei ir net vokiečiams. Vydūno parinkti kūriniai chorui ir vaidintojams aukštino lietuvių kultūrą. Ši draugija davė stiprų impulsą lietuvininkų tautinei savimonei. Nuo 1913 m. Tilžėje veikė lietuvių Spaudos draugija, kuri leido lietuviškas knygas ir laikraščius, rūpinosi germanizacijos spaudžiamų lietuvių kultūringumu [30]. Tilžė buvo svarbus lietuviškos kultūros centras, kurį žymiai sustiprino Enzio Jagomasto spaustuvė „Lituania“ bei knygynas. Tačiau lietuvių bendruomenei ypač stigo inteligentų, kadangi didelę tautiškai susipratusių Rytprusių lietuvininkų dalį sudarė valstiečiai ir ūkių samdiniai. Pasak vokiečių tyrinėtojo M. Kleino, dauguma lietuvininkų nacionalinį judėjimą suprato tik kaip siekį išsaugoti lietuvių kalbą viešajame gyvenime [65].

Lietuvių tautinės bendruomenės lyderiams nepalanki vokiečių nuostata tautinės kultūros atžvilgiu išryškėjo iškart po Pirmojo pasaulinio karo. 1919 m. lapkričio mėnesio renginyje Klaipėdos „Viktorijos“ viešbutyje pasakyta Vydūno kalba sulaukė griežtos reakcijos. Per kviestinius pietus, kuriuose tarp kitų 80 lietuvių dalyvavo ir keletas Antantės karininkų, Vydūnas savo trumpoje kalboje pažymėjo, kad po karo ateina nauja epocha, kurioje bus gerbiamos ir ginamos visų žmonių ir tautų teisės, kad ir lietuviams ateina laisvės valanda. Kartu su J. Brožaičiu ir J. Stikloriumi Vydūnas Tilžėje stojo prieš Ypatingąjį karo teismą. Vydūnui ir J. Brožaičiui „už priešiškus vokiečių tautai pasisakymus“ buvo priteistos 300 markių baudos [58], Vydūnas į bausmę reagavo jautriai. Darbuodamasis tautiečių labui jis nesijautė prasikaltęs vokiečiams.

3-ajame dešimtmetyje Vokietijoje vešėjo radikalizmas ir nacionalizmas, vokiečiai siekė atgauti politinį prestižą.

Ypač aktyviai vokiečių radikalai veikė Rytprūsiose, siekdami revizionizmo ir Klaipėdos krašto grąžinimo Vokietijai. Dėl politinės įtampos Lietuvos – Vokietijos pasienyje ypač nepalanki situacija susiklostė lietuviškas šaknis turintiems Rytprūsių gyventojams lietuvininkams. Įrodinėdami, jog Klaipėdos kraštas, kaip ir visa buvusi Mažoji Lietuva yra vokiškas kraštas, vokiečių mokslininkai ėmė kurti pseudoteorijas, pateikdami įvairių išvedžiojimų apie neva tikruosius krašto šeimnininkus vokiečius. Jonas Matusas rašė: „Dar prieš Didįjį karą vokiečių istorikai atvira skelbė, jog pirmą kartą Mažosios Lietuvos gyventojai buvo lietuviai, tuo tarpu po karo jų nuomonės pasikeitė. Dabar randama, jog to krašto lietuviai esą imigrantai iš Didžiosios Lietuvos“ [22].

Neigiamą požiūrį į lietuvius formavo vokiškoji spauda, kurios antraštės niekino lietuvius: „Lietuviai pjudytojai“, „Lietuvių kurstymai“, „Didžialietuviška beprotybė“, „Viduramžiai Lietuvoje“ ir kt. Straipsniuose lietuviai vadinami fanatikais, didžiausiais kvailiais, akiplėšomis. Net žodžiui „lietuvis“ Rytprūsiose buvo priskiriama paniekiamo apibūdinimo prasmė. Dėl to gatvėje plūstant žinomesnius lietuvius greta tokių užgauliojimų kaip „lietuviškas šuo“, „išdavikas“ pasigirdavo ir tiesiog „lietuvis“, o tai vokiečiams reiškė pažeminimą. Lietuviai buvo kaltinami juodina Vokietijos valdžią, kadangi viešai kėlė savo problemas Klaipėdos krašte ir stengėsi jas spręsti padedami Lietuvos bei tarptautinių institucijų [56]. Nepaisant nuolat blogėjančios lietuvių padėties, Tilžės lietuviai buvo pasiryžę ir toliau puoselėti lietuvių, todėl Tilžės lietuvių „Susivienijimas“, akciniais pagrindais įkūrė sąjungą, kuri turėjo pasirūpinti lėšomis ir pastatyti namą lietuvių bendruomenės reikalams [44].

Paradoksalu, tačiau stipriausius išpuolius vokiečiai išliejo ant Vydūno, kuris siekė taikiai komunikuoti su vietos valdžia. Vokiečiai Tilžės lietuvių giedotojams trukdė visokiausiais būdais: oficialių valdžios įstaigų draudimais bei buitiniiais konfliktais, chuliganiškais veiksmais. 1924 m. vykstant Tilžės lietuvių giedotojų koncertui Kaukėnuose, po kelių dainų pilnutėlėje žiūrovų salėje staiga užgeso šviesa. Paaiškėjo – kažkas tyčia nutraukė elektros laidus. Persekiojimo ir puolimo prieš Tilžės lietuvių giedotojus ir Vydūną kulminacija tapo draugijos 30-mečio minėjimas Nemunyne. 1925 m. rugpjūčio 9 d. vokiečių šovininistai ne tik sutrukdė koncertą, neleido atvykti svečiams, bet ir sukėlė muštynes, kuriose nukentėjo du lietuviai [66]. Po šių įvykių Vydūnas 1925 m. savo užrašų sąsiuvinyje pažymėjo jaučiąs apie save tokią „nekantą, tarsi 1000 vilkų staugtą“.

Dėl akivaizdžios bendruomenės diskriminacijos lietuvių draugijos siųsdavo kolektyvinius pareiškimus aukštoms Vokietijos valdžios instancijoms (Rytprūsių provincijos vyriausybei, Vokietijos vidaus reikalų, švietimo ministerijoms ir pan.), įteikdavo memorandumus tarptautinėms organizacijoms (Tautų Sąjungai, Europos tautinių mažumų kongresui). 1925 m. rugpjūčio 27 d. buvo nusiųstas Giedotojų draugijos, „Susivienijimo“ ir Tilžės lietuvių klubo laiškas Karaliaučiaus oberprezidentui, jame plačiai nušviestas Rytprūsių lietuvių beteisiškumas, ypatingas

dėmesys atkreiptas į smurtą prieš lietuvius. Lietuvių draugijoms buvo neišduodami leidimai koncertams bei kitiems renginiams. Vydūnas ne sykį oficialiai kreipėsi į Rytprūsių ministeriją ir prašė paaiškinti tokių draudimų priežastis. Lietuvių diskriminacija papiktino ir kitos gausios lietuvių draugijos „Susivienijimo“ vadovybę. Pastaroji nusiuntė memorandumą trečiajam Europos tautinių mažumų kongresui Ženevoje, o 1932 m. Rytprūsių lietuvių draugijų taryba – aštuntajam kongresui Vienoje. 1932 m. rugpjūčio 28 d. per Prūsų lietuvių susirinkimą spausdintu pareiškimu apie tragišką lietuvių kultūrinę padėtį buvo kreiptasi į plačiąją visuomenę [56, 10]. Susidarius tokiai kritiškai situacijai, pačių Rytprūsių lietuvių vienybė, deja, ne stiprėjo, bet silpnėjo. 3-ojo dešimtmečio pabaigoje atsirado ryškesnių nesutarimų tarp Vokietijos lietuvių „Susivienijimo“ vadovybės ir Vydūno bei jo bendraminčių. Viena iš Tilžės lietuvių nesutarimų priežasčių tapo veikimo taktikos skirtumai. „Susivienijimo“ veikėjams atrodė, jog reikalavimus Vokietijos valdžios organams reikia kelti įsaktinai, griežtai kovojant už savo teises, ieškant sąjungininkų tarp kitų mažumų. O Vydūnas bei jo pasekėjai manė, jog lietuviams sąjungininkų kovoje už tautines teises reikia ieškoti tarp pačių vokiečių. Todėl pastarieji stengėsi žadinti ne tik savo tautiečių, bet ir vokiečių kultūrinės ambicijas, aiškindami, jog kiekvienos tautos vertę geriausiai išryškina josios dvasinės kultūros lygis, josios žmoniškumo laipsnis. Vydūnas į vokiečių savimonę apeliavo publicistine kūryba, filosofinėmis paskaitomis bei veikla vokiečių teosofų draugijoje. Tačiau akivaizdu, jog geri ketinimai buvo bevaisiai.

1931–1932 m. laikotarpiu Rytprūsiose išplitus nacionalistiniams judėjimui ir sustiprėjus revizionizmui Klaipėdos krašto atžvilgiu, vokiečių neapykanta lietuvių kultūros veikėjams sustiprėjo. Vokiečiai piktinosi Vydūno vedamais lietuvių kalbos kursais, paskaitomis, rengiamais dainų vakarais, Lietuvoje pradėta rinkliava Tilžės lietuvių namams įsigyti, surengtu Kauno choro koncertu. Neapykantą lietuvių atžvilgiu sustiprino 1932 metų pradžioje kilęs vokiečių ir lietuvių konfliktas Klaipėdoje dėl neteisėtų Direktorijos veiksmų ir slapta Direktorijos pirmininko O. Betcherio pradėtų derybų su Vokietija dėl žemės ūkio produkcijos supirkimo iš Klaipėdos krašto vokiečių ūkininkų. Dėl griežtos Lietuvos pozicijos ginti suverenitetą Klaipėdos krašte ir neleisti krašto autonominiams organams, viršijant įgaliojimus, derėtis su Vokietija, 1932 m. vasario 14 d. prie Nemuno tilto vokiečiai surengė protesto mitingą. Įtūžusi minia susirinko prieš namus, kur buvo lietuvių salė ir kur tuo laiku vyko paskaita lietuvių kalba. Įsibrovę į salės priėngį vokiečiai trukdė vesti paskaitą. Lauke stovinti minia, sutikdama išeinančius iš salės lietuvius, neslėpė savo priešiškumą. Kai paskutinis po paskaitos išėjo pats Vydūnas, atrodė, kad jį užpuls. Demonstrantai jį sutiko šūksniais „Tu lietuvių šunie“, „pakarti“, „išvaryti jį į Klaipėdą“. Demonstrantų minia sekė jį iki buto, visą laiką tyčiojosi. Vokiečių policininkai ėjo paskui Vydūną ne tik nemėgindami stabdyti patyčių, o net pritardami užgauliojimams. Vokietijos spaudoje prasidėjus kampanijai prieš Lietuvą, Rytprūsių lietuvių veikėjai vokiečių nacionalistų

Tilžės gatvėse buvo plūstami bjauriausiais žodžiais [2]. Vokiečių patyčios buvo nukreipiamos į Vydūną, kadangi buvo suprantama, kad lietuviškumą labiausiai užgaus pažemindami būtent šią asmenybę. Akcentuotina, kad vėliau vokiečių spauda kuo įžūliausiai dėl šių išpuolių kaltę suvertė Vydūnui, kuris, neva, pats savo elgesiu tai išprovokavo. 1932 m. Vydūnas buvo uždarytas į kalėjimą. Visa tai, kas lietuviška, buvo pradėta planingai naikinti su centrinės Vokietijos valdžios organų „palaiminimu“.

Labai didelį vokiečių priešišumą lietuvių bendruomenei sukėlė 1932 m. rugpjūčio 11 d. Hagoje paskelbtas Lietuvai palankus sprendimas ginče su Vokietija dėl Klaipėdos krašto gubernatoriaus galių Seimeliui ir kitoms autonominiams įstaigoms. Kelias savaites nepaprastai daug buvo rašoma apie tarptautinę Lietuvos–Vokietijos bylą, o vokiečių spaudoje liejosi užgauliojimai: „plėšikų valstybė“, „skatikinė valstybė“, „lietuviška blakė“ ir kiti.

2. Lietuvių bendruomenės pastangos plėtoti tautinę veiklą 1933–1939 m. nepakantumo atmosferoje

1933 m. viduryje Rytprūsiuose buvo įkurtos naujos organizacijos, pavaldžios Vokietijos nacionalsocialistų partijai, kurios turėjo stiprinti nacionalsocialistinę ideologiją, paversti visus Reicho gyventojus paklusniais partijos planų vykdytojais. Tautiškumo puoselėjimui nebuvo palikta jokių galimybių, kadangi buvo pripažįstamas tik arijų kultūros ir rasės vertingumas. 1933 m. gegužės mėnesį „Vokiškųjų Rytų sąjunga“ (*Deutcher Ostbund*) buvo pertvarkyta, o kaip svarbiausias tikslas išskeltas tautinis propagandinis darbas Vokietijos pasienyje, Klaipėdos krašte, Rytų ir Vakarų Prūsijoje, Dancige, Lenkijoje.

1933 m. lietuvių bendruomenė Rytprūsiuose buvo ujamą ir puolama. Lietuvos periodikoje pasirodė daugiau pranešimų apie vokiečių valdžios trukdymus lietuvių chorams giedoti [12] bei atvykti koncertuoti į Klaipėdos kraštą [23], aukoti mišias lietuvių kalba [36], apie lietuviškų paminklų masinį naikinimą [43], apie lietuviškų vietovardžių vokiétinimą Rytprūsiuose [20].

Lietuvių padėtį Rytprūsiuose Vokietijos valdžia blogino kompleksškai, stengdamasi šią teritoriją paversti homogeniška, be jokių kitų tautinių priemaišų. 1934 m. į Rytprūsius imta tremti iš Vokietijos didmiesčių bedarbius ir valkatas, stengiantis kuo tirščiau apgyvendinti pasienio teritorijas. Lietuvių darbininkų ir samdinių padėtį pablogino srautas vokiečių bedarbių, kurie sudarė konkurenciją lietuviams darbo rinkoje.

4-ojo dešimtmečio viduryje tautinė neapykanta pasiekė kulminaciją. Nebebuvo toleruojamas ne tik menkiausias veikimas lietuviškumo labui, bet ir patsai priklausymas lietuviškajai bendruomenei. Lietuvių nutautinimui buvo naudojamos ne tik ideologinės, psichologinės bei fizinio poveikio priemonės, bet ir administraciniai-ekonominiai

svertai. Hitlerinės valdžios įvestoje gyventojų kartotekoje bei namų ūkio knygose buvo surašytos kuo smulkesnės žinios apie kiekvieną miesto ir kaimo gyventoją, apie jo partiškumą, tautinę priklausomybę, dalyvavimą visuomeninių organizacijų veikloje. Kiekvienas darbdavys ar darbininkas privalėjo priklausyti nacionalsocialistų rankose esančiam „Darbo frontui“ (*Arbeitsfront*). Šio fronto nariu tapęs lietuvis automatiškai tapdavo tikrai vokiškosios bendruomenės nariu ir nebetekdavo teisės net vadintis lietuviu. Priklausęs tautinei mažumai pilietis netekdavo darbo. Kiekvienas valstietis ar žemės ūkio darbininkas privalėjo būti nacistinės žemės ūkio organizacijos (*Reichsnahrstand*) nariu ir paklusti savo kaimo partiniam vadovui [56, 11]. Nuo nacistinės diskriminacinės politikos ypač kentėjo smulkieji valstiečiai, miškų ūkio darbininkai, žvejai (kurie buvo daugiausia lietuviai), nes jų darbdaviai darydavo spaudimą kiekvienam, kuris turėjo bent menkiausių ryšių su lietuviškais draugijomis ar prenumeravo lietuviškus laikraščius. Nebuvo palikti nuošalyje nė karo dalyviai bei invalidai, kurie nenorėdami prarasti kariškos pašalpos ar pensijos, turėjo priklausyti nacionalsocialistinei nukentėjusiųjų kare šelpimo organizacijai (*Nationalsozialistische Kriegsopferversorgung*). Visi vaikai (net ir lietuvių tėvų) nuo dešimties metų privalėjo tapti „Hitlerinio jaunimo“ (*Hitlerjugend*) arba Mergaičių sąjungos (*Jungmädel im Bund Deutscher Mädel*) nariais, kuriems buvo griežtai uždrausta kalbėti lietuviškai net namuose. Šios hitlerinio jaunimo organizacijos savo nariams, ypač lietuvių kilmės, skiepijo kuo didžiausią priešišumą lietuviškumui. Nacistinis auklėjimas buvo ypač sustiprintas tose vietose, kur gyveno daugiau lietuvių. Buvo stengiamasi parodyti, kad lietuviškumas čia jau visai išnykęs. Kiekviename kaime nacistų rengiamuose „Politinio lavinimo kursuose ir kaimo bendruomenės vakaruose“ mokyklų vadovai, mokytojai ar valstiečių vietos vadai (*Ortsbauerfuerreri*) skaitydavo pranešimus, kuriuose aiškino, jog čionykščiai lietuviai gyveną ne savo žemėje, jog jų protėviai yra atėjūnai.

Jokių tautinių mažumų teisių nepripažįstantys Vokietijos valdžios organai per keletą metų lietuvių nutautinimo bei savo tautinių šaknų išsižadėjimo srityje nuveikė daug daugiau nei per penkis šimtmečius vokiškojo kaizerinio reichso vidaus politikos vykdytojai, siekė krašto germanizacijos. Pažymėtina, kad Vydūnas net ir tokioje beviltiškoje situacijoje neprarado vilties taikiais būdais susitarti su vokiečių valdžia dėl menkiausių galimybių toliau puoselėti lietuviškas tradicijas, rašydamas straipsnius ir kviesdamas vokiečius parodyti daugiau tolerancijos kitataučiams [47]. Deja, filosofija ir dvasingumas nepajėgė įveikti VNSDP propaguojamo brutalumo.

Vokietijos valdžios ir jos įstaigų elgesys su lietuviais, jų teisių varžymas, neteisingi kaltinimai didžiai vokiečių daugumai šalies viduje buvo beveik nežinomi. Apie lietuvių patiriamą pažeminimą bei tautinių teisių suvaržymus rašydavo tik lietuvių laikraštis, todėl lietuvių godos likdavo bendruomenėje. Tuo metu vokiečių laikraščiai stengėsi kuo smarkiau lietuvius kaltinti viešosios tvarkos drums-timu, išskirtinių teisių reikalavimu, neloyalumu valstybei. Vokiškoji spauda siekė suformuoti negatyvų lietuvių stere-

otipą ir kurstyti didesnį priešišumą lietuviams. Vokietijoje buvo leidžiami specialūs leidiniai, kurie skleidė mintis, kad lietuviai esą didžiausi vokiečių ir visko, kas vokiška, priešai, ir skatino aktyviai kovoti prieš juos. Lietuvių bendruomenės tvirtesnei konsolidacijai Vokietijoje trukdė ne tik Vokietijos valdžios diskriminacija, bet ir nesutarimai pačioje bendruomenėje, nutautusių lietuvių, išdavikų skundai, visuomenėje suformuoti priešiški įvaizdžiai.

4-ojo dešimtmečio pradžioje tikimybė būti sumuštam gatvėje ar kitoje viešoje vietoje nuolat lydėjo ne tik lietuviškose draugijose veikusius narius, bet ir apskritai kiekvieną lietuvį. Lietuvai pradėjus Klaipėdos krašto nacionalsocialistų teismą, žinomą kaip Neumanno-Sasso procesą, Rytprūsiose įtampa dar labiau išaugo, lietuviams tapo tiesiog pavojinga pasirodyti viešose vietose. Dirbti Vydūnui buvo beveik neįmanoma, nes vokiečių nacionalistai elgėsi vis įžūliau. Kartą Vydūnui repetuojant su choru įsiveržė 35 nacionalsocialistai. Apsuptas choras toliau tęsė repetaciją. Per pertrauką hitlerininkai pareikalavo, kad choras kartu su jais giedotų Vokietijos himną. Negalėdami atsispirti ginkluotiems hitlerininkams, lietuviai turėjo giedoti [66, 67]. Tačiau interviu Lietuvos spaudai Vydūnas ir toliau stengėsi laikytis santūriai, nesiskundė dėl išpuolių ir juos siejo su atsitiktiniais chuliganiškais veiksmais, o ne su kryptinga Vokietijos politika [46]. 1934 m. Reicho saugumo organų sankcijas pajuto daugelis veiklesnių lietuvių. 1934 m. sausį buvo atlikta krata E. Jagomasto spaustuviėje [18]. Nors kratos metu nieko neteisėto nerasta, Tilžės policija nenurimo ir po trijų mėnesių atliko pakartotinę kratą spaustuviėje, Vydūno bute ir konfiskavo dalį rastų lietuviškų knygų, o E. Jagomasto sūnus be jokių kaltinimų buvo areštuotas [35]. 1934 m. balandį buvo tardoma „Naujojo Tilžės keleivio“ atsakingoji redaktorė O. Vilmantienė, konfiskuota Vydūno knyga „700 Jahr deutsch-litauischer Beziehungen“ [48]. Rytprūsiose buvo užpuolami ir sumušami ne tik vietiniai lietuviai, bet ir Lietuvos piliečiai, kokiais nors reikalais atvykę į Vokietiją [54]. Nuo smurtautojų nukentėdavo ir Lietuvos konsulatų tarnautojai, kurie pagal tarptautinę teisę turėjo diplomatinę neliečiamybę [10].

Greta vokiečių puolimo, Vydūnui teko gintis ir nuo „saviškių“ atakų. „Susivienijimo“ pirmininkas V. Mačiulaitis, kuris pretendavo tapti viso Rytprūsių lietuvių judėjimo lyderiu, vedamas užgautų ambicijų įvairiais būdais diskreditavo Vydūną, menkino pastarojo nuopelnus lietuvybei. Vydūnas ir jį palaikiusioji grupė stengėsi neaštrinti nesutarimų. Vydūnas tikėjosi pasinaudoti kukliais Vokietijos tautinių mažumų kongrese pasiektais laimėjimais – leidimu steigti privačias lietuvių mokyklas, uždrausti spaudoje šurkštų lietuvių užgauliojimą, steigti dar vieną kultūrinę lietuvių draugiją. V. Mačiulaičio grupė ne tik nesidžiaugė išrūpintomis nuolaidomis, bet priešingai, piktinosi, jog Vydūnas šiuos laimėjimus pasiekė ne aštrios konfrontacijos, o kompromisų būdu. Lietuvių vienybę pakirto „Susivienijimo“ grupės pastangos trukdyti Vydūno darbui rašant skundus net į Lietuvos valdžios instancijas.

Galiausiai 1935 m. lietuvių tarpusavio susipriešinimą nutraukė Reicho valdžia, uždraudusi visų lietuviškų

draugijų veiklą [56, 10] Laimė, Vokietijos valdžiai pristigo nuoseklausio įgyvendinant kalbos politiką, todėl beveik iki Antrojo pasaulinio karo Rytprūsiose lietuviškai buvo spausdinami ir leidžiami leidiniai.

1935 m. kovo 26 d. Kaune paskelbus nuosprendį Neumanno-Sasso bylos kaltinamiesiems, Tilžės gyventojai surengė demonstraciją. Vakare susirinko 100 įnirusių jaunuolių, kurie po kelių pasakytų kalbų nutarė eiti „nubausti“ Tilžės lietuvius. Minia prisiartinėjo prie lietuvių Banaičio krautuvės, ėmė šaukti ir daužyti langus. Pastebėjusi tai policija greit triukšmadarius pašalino. Tada minia metėsi prie Vydūno namų, bet suprato, kad Vydūno nėra namuose, nuėjo prie Lietuvos konsulato. Čia iš anksto buvo atvykusios policija ir triukšmadarius pašalino. Vydūną grįžtantį namo iš teatro policija parlydėjo namo [29]. Lietuvių niekinimas bei smurtas tęsėsi keletą savaičių. Buvo daužomi lietuvių įmonių, krautuvių ir butų langai. Demonstracijose vyravo šūkių „Lietuva pastipk“, „Pakart“, „Laukan lietuvius“. Lietuviai po Klaipėdos nacistų teismo proceso dvi savaites buvo boikotuojami, koliojami, mušami, žeminami [39]. Vokiečiai Tilžėje ant Luizės tilto per Nemuną sudegino „pakartąjį lietuvių“ [49]. Pogromai buvo rengiami visur, kur tik gyveno lietuviai. Lietuviai kenčia ne tik fizines ir moralines kančias, bet ir materialines skriaudas, už kurias niekas neatlygina [42]. Akcentuotina, kad šioje demonstracijose kalbas pasakė aukšto rango Vokietijos nacionalsocialistų partijos veikėjai, jie kalbėjo: „Mes čia Tilžėje turime visą eilę lietuvių. Keli jų dar dabar gauna Vokietijos vyriausybės pensiją. Lietuviai daugiau neturi gauti leidimo gyventi Vokietijoje. Mes reikalaujame šitų lietuvių išvartymo“ [4].

Išpuolių neišvengė net ir lietuvių išsižadėję asmenys. Štai Tilžės lietuvis Bertulaitis, rodydamas nacistams palankumą, savo vitrinoje buvo iškabinęs įvairius „vokietų bei ugdyti“ daiktus ir net A. Hitlerio portretą, vengė rodytis tarp lietuvių. Tačiau riaušinininkai ne tik išdaužė vitrinos langus, bet ir visas prekes, padarydami kelis tūkstančius litų nuostolių [42].

Dėl demonstracijų ir riaušių prieš lietuvius Tilžėje Vokietijos lietuvių „Susivienijimo“ pirmininkas V. Mačiulaitis nuvyko į Berlyną ir pranešė, jog kovo 25 ir kovo 27 d. buvo užpulti lietuviai, išdaužyti butų langai. V. Mačiulaitis lankėsi Vokietijos vidaus reikalų ministerijoje ir apie įvykius smulkiai papasakojo ministerijos patarėjui dr. Kiorneriui (vardas autorei nežinomas). Tokį pat pareiškimą jis padarė ir Vokietijos tautinių mažumų reikalų referentui dr. Tietlei (vardas autorei nežinomas). Vokietijos aukšto rango pareigūnai V. Mačiulaitį patikino, kad ministerija nepritaria Tilžės įvykiams ir vyksta tyrimas [32]. Tačiau Reicho valdžios organai ir toliau abejingai stebėjo, kokiomis brutaliomis priemonėmis dėl Lietuvos politinių sprendimų keršijama Rytprūsio lietuviams.

1933–1935 m. laikotarpiu Vokietijos kalėjimuose padaugėjo lietuvių. Dauguma jų buvo pasodinti nepareiškus jokių konkretesnių kaltinimų arba tik dėl smulkių administracinių pažeidimų [8]. Vokietijos teismuose pasirodė net gana kurioziškų bylų prieš lietuvius. 1934 m. Tilžės prisiekusiųjų teismas teisė 65 m. senutę Elzė Lašaitienę už

neteisingai pasakytą liudininko priesaiką civilinėje byloje. Senutė buvo nuteista 3 mėn. kalėjimo, nes nemokėdama vokiečių kalbos ir sakydama priesaiką teisme, teisėjo nuomone, nesuprato, ką prisiekianti [3]. Kai kurie lietuviai, kalėjimuose neatlaikę įtampos bei kalinimo, be kaltinimų pasitraukdavo iš gyvenimo [17]. Lietuvos periodikoje gana plačiai buvo nušviesta Lietuvos policijos leitenanto Dženkaičio byla Rytprūsiose, kurios metu Dženkaičis, išbuvęs kalėjime pusę metų, sulaukė kaltinimų šnipinėjimu, dėl neva slaptų žinių apie Vokietiją rinkimo. Tačiau vėliau kaltinimai buvo panaikinti, nes nepasitvirtino Dženkaičių įskundusio kontrabandininko informacija ir Vokietijos teismas Dženkaičį išteisino [21]. Į Vokietijos kalėjimus patekdavo dešimtys Rytprusių lietuvių, kuriuos žvalgybiniam ar agentūriniam darbui bandė verbuoti Lietuvos saugumo pareigūnai. Rytprūsiose aktyviai veikusi Lietuvos žvalgyba informatorių ieškojo tarp vietinių lietuvių, tačiau Gestapas taip pat akylai stebėjo pasienį. Vienoje iš bylų Karaliaučiaus teisme už mėginimą išgauti karišką paslaptį iš Vokietijos piliečio buvo teisiamas Lietuvos pilietis Klebanovas [26].

Lietuvių bendruomenės veiklai trukdė ir kai kurie netautę lietuviai, pamynę savo kilmę jie ėmė uoliai tarnauti vokiečiams naikindami bet kokias lietuviškumo apraiškas Mažojoje Lietuvoje. Vienas iš tokių pasižymėjusių lietuvių bėgintojų buvo Tilžės apskrities mokyklų inspektorius Kristupas Kairys, Pirmojo pasaulinio karo metais okupuotoje Lietuvoje dirbęs vokiečių karinėse įstaigose, ilgametis priešlietuviškos organizacijos Klaipėdos krašto sąjungos (*Memellandbund*) pirmininkas [16]. Jis buvo vienas svarbiausių ir uoliausių informatorių, teikusį žinias Vokietijos valdžios įstaigoms apie lietuvių organizacijų ir jų narių veiklą [65, 49]. K. Kairio iniciatyvai priskirtini suplanuoti išpuoliai prieš Vydūną. K. Kairys savo raštuose visiškai pritarė Rytų Prūsijos lietuvių asimiliacijai. Jis labai subjektyviai vertino lietuvių veikėjų bei organizacijų veiklą ir net apgailėstavo, kad dėl lietuvių spaudos Prūsijos lietuvininkų suvokietinimas vyksta vangiai [63]. Tačiau iš tiesų lietuvių atgrasymas nuo tautinių šaknų vyko labai sparčiai. 1936 m. Rytprusių vokiškoje spaudoje buvo pradėta kampanija „Naikinkite, kas lietuviška“, kuri gana greitai baigėsi džiugiu pranešimu, jog lietuviybė jau sunaikinta. Todėl 1938 m. lietuviybės apraiškas imta be atodairio trinti iš Rytprusių žemėlapių, naikinant ne tik miestelių, kaimų, bet ir upių, ežerų lietuviškus pavadinimus, verčiant juos vokiškais.

3. Lietuvos valdžios institucijų ir visuomenės parama lietuviybės stiprinimui Rytprūsiose

Svarbiu lietuviybės ramsčiu Rytprūsiose turėjo tapti Lietuvos konsulatų Tilžėje ir Karaliaučiuje. Lietuvos konsulas Karaliaučiuje veikė 1921–1940 metais. Nuo 1933 m. konsulas tapo generaliniu konsulatu. Antras

pagal svarbą Lietuvos konsulas veikė 1924–1939 m. Tilžėje. 1931 m. dar vienas konsulas buvo atidarytas Hamburge, o garbės konsulatai veikė Berlyne, Drezdene, Kelne, Leipcige ir Miunchene. 1933 m. Lietuvos garbės konsulatai buvo atidaryti Liubeke ir Štetine [61]. Tačiau 1938 m. Lietuvos konsulatų skaičius Vokietijoje dėl įtemptų dvišalių santykių sumažėjo iki minimumo ir liko dirbti tik generalinis konsulas Karaliaučiuje bei konsulas Tilžėje [61]. Lietuvių interesams Vokietijoje atstovavo žymūs visuomenės veikėjai, dirbę konsulų pareigose: Jonas Budrys-Polovinskas (1928–1936 Karaliaučiuje), Leopoldas Dymša (1936–1940 Karaliaučiuje), Martynas Anysas (1929–1934 Hamburge), Eduardas Jatulis (1927–1932 Tilžėje). Nuo 1921 m. viena svarbiausių Lietuvos konsulato Karaliaučiuje veiklos sričių buvo teigiamo Lietuvos įvaizdžio Vokietijoje formavimas ir ryšių su tautiečiais skatinimas [1]. Konsulai plėtojo santykius su Rytprusių vietos valdžia, apygardoje gyvenančiais lietuviais, mezgė prekybinius bei ekonominius ryšius, aktyviai dirbo informavimo srityje, globojo į šalį atvykusius ekskursantus, studentus iš Lietuvos, vykdė aktyvią kultūrinę propagandą ir padėjo ginti Lietuvos interesus sprendžiant Vilniaus ir Klaipėdos problemas. Vokietijai pradėjus intensyvią Rytprusių vokietinimą, Karaliaučiaus ir Tilžės konsulatai turėjo stebėti, kaip jis paveiks Rytprūsiose dar gyvenančių lietuvių nutautimą.

Ypač daug lietuvių labai nuveikė Lietuvos konsulas Tilžėje dr. E. Jatulis. Jis rūpinosi, kad būtų plėtojama Prūsijos lietuvių veikla ir taip užkirstas kelias jų nutautėjimui, kurį skatino Vokietijos administracija Rytprūsiose, bendradarbiavo su Vydūnu, rūpinosi jo atvykimu į Lietuvą, paskaitų visuomenei organizavimu. Vos pradėjęs dirbti konsulu, tautinių mažumų kongresui Ženevoje parengė Prūsijos lietuvių memorandumą, kuriame buvo išdėstyti vokiečių žygiai, skriaudžiantieji Rytprusių lietuvius. Po šio memorandumo vokiečių vietos administracija pradėjo žmoniškiau ir atsargiau elgtis su lietuviais. Antrasis panašus memorandumas buvo pasiūstas tautinių mažumų kongresui Vilniuje. E. Jatulis talkino lietuvių organizacijoms, stengėsi, kad į Tilžės seimelį bei Provinziallandtagą patektų lietuvių atstovų. Rūpinosi lietuviškų mokyklų veikla, mokytojais, vadovėliais. Jo dėka buvo įkurti du vaikų darželiai Tilžėje ir vienas šilgaliuose. Vaikams buvo rengiamos Kalėdų eglutės, mokykliniam jaunimui – ekskursijos ir vasaros stovyklos Lietuvoje. Konsulas rūpinosi ir lietuvių kultūros namų statyba, organizavo Lietuvos kolektyvų ir solistų koncertus Tilžėje.

E. Jatulio rūpesčiu nuo bankroto buvo gelbstima Jagogastų spaustuvė. Lietuvos užsienio reikalų ministerija kasmet spaustuvei „Lituania“ skirdavo po 31 200 Lt. Su Lietuvos generalinio konsulato Tilžėje žinia buvo leidžiami prolietuviškos orientacijos periodiniai leidimai vokiečių kalba: „Unsere seime“ (Nr. 1–6) ir „Mitteilungen der pr. Litauer“ (Nr. 1–17), kurie buvo platinami visoje Europoje laikraščių redakcijoms, agentūroms, konsulatams, tautinių mažumų veikėjams [59]. Tilžės konsulas nuo 1924 m. finansavo „Naujojo Tilžės keleivio“ leidybą. Taip buvo stengiamasi su lietuviškais reikalais supažindinti lietu-

viškai nekalbančius lietuvininkus ir pristabdyti nutautėjimo procesą. Konsulas sekė vokiškos spaudos antilietuviškus išpuolius, Vokietijos valdininkų antilietuviškas kalbas ir kitą prieš Lietuvą nukreiptą veiklą, apie vykstančius procesus informuodavo Lietuvos užsienio reikalų ministeriją [68, 34]. Konsulatas finansiškai rėmė Vokietijos lietuvių „Susivienijimo“ darbuotojus (pirmininką V. Mačiulaitį – 375 Lt per mėn. ir Oną Jagomastaitę – 500 Lt per mėn.).

1929 m. E. Jatulis pateikė prašymą užsienio reikalų ministrui, kad Vydūniui būtų skirta nuolatinė pensija arba nors vienkartinė pašalpa, nes Vydūnas Mauderodės spaustuvei už knygų leidimą buvo skolingas net 5000 RM. 1932 m. buvo išleistas Vydūno veikalas vokiečių kalba „700 Jahre deutschlitauische Beziehungen“, kurios leidimu taip pat rūpinosi konsulas E. Jatulis. 1932 m. konsulato iniciatyva buvo įkurta Prūsijos lietuvių draugijų taryba, ją sudarė Giedotojų, Kultūros, Moterų ir Spaudos draugijų atstovai [59].

1931 m. konsulatas Tilžėje pradėjo rūpintis lietuvių namų įsigijimo reikalais ir organizavo plačią aukų rinkimo akciją. Lietuvos visuomenė taip pat buvo kviečiama finansiškai paremti šį sumanymą, spaudoje pasirodė straipsnių, skatinančių Lietuvos vyriausybę bei plačiąją visuomenę daugiau dėmesio skirti Rytprūsioose gyvenantiems lietuviams. Buvo teigiama: „Mūsų šventa pareiga šelpiti moraliai ir finansiškai ten dirbančius veikėjus bei organizacijas“ [9].

1933 m. suaktyvėjus vokiečių valdžios reakcijai prieš lietuvius, Tilžėje ir Karaliaučiuje reziduojantys konsulai dažnai siuntė Lietuvos užsienio reikalų ministerijai pranešimus apie apygardose vykstančius politinius procesus, gyventojų nuotaikas, nušviesdavo vietos lietuvių bei žydų diskriminacijos faktus, pasų atiminėjimą pasienyje, antilietuvišką propagandą vokiečių radijuje bei spaudoje. Šios žinios buvo perduodamos ir Lietuvos dienraščiams. Lietuvos inteligentija pradėjo aktyviau rūpintis lietuvių bendruomenės padėtimi Vokietijoje. Periodikoje pasirodė daugiau publikacijų, skatinusių lietuvių inteligentiją bei plačius visuomenės sluoksnius materialiai paremti Rytprūsio lietuvių organizacijas, dovanoti lietuvių bibliotekėlėms bei knygynams lietuviškų knygų, įvairios spaudos [34].

Lietuvos visuomenę ypač jaudino išpuoliai prieš lietuvius ir gerbiamą filosofą Vydūną, nerimą kėlė sunki jo sveikatos būklė. Lietuviams buvo sunku suvokti neapykantos priežastis, kodėl filosofas buvo viešai niekinamas ir grasinama jį nušauti. Dar labiau lietuvių visuomenę piktino Vokietijos policijos priešiškas nusistatymas ir tiesioginių pareigų nevykdymas. Vokietijos policijos rodoma diskriminacija lietuvių atžvilgiu tapo akivaizdi, kai po išpuolių prieš Vydūną policija pastarąjį ištardė norėdama rasti argumentų, kodėl išpuoliai buvo nukreipti būtent prieš jį [11].

Lietuvių istorikas ir visuomenininkas Augustinas Janulaitis viešai pareiškė užuojautą dėl Vydūno sumušimo bei publikacijoje iškėlė dar skaudesnius faktų apie tautinių mažumų diskriminaciją Vokietijoje, apie skleidžiamą propagandą, jog tautinės mažumos kenkia vokiečiams [13]. Patriotinėje spaudoje buvo paskelbta nemažai Vydūną

palaikančių straipsnių ir užuojautos žodžių. „Jaunosios kartos“ redakcija ir „Jaunosios Lietuvos“ sąjunga išspausdino štai tokio turinio užuojautą Vydūnui: „Dėl vokiečių tautos išgamų elgesių, nukreiptų prieš Tamstos asmenį, reiškiamo Tau, mylimas tautos veterane, mūsų Garbės Nary, širdingiausių užuojautą ir dar didesnės meilės ir prisirišimo jausmus“ [7].

1934–1935 m. įsisiūbavus priešlietuviškoms akcijoms dėl Lietuvoje paskelbto nuosprendžio Klaipėdos krašto nacistų byloje, lietuviškoje periodikoje buvo pradėta diskusija apie lietuvių etnocidą Rytprūsioose, vykdomą jau ištisus dešimtmečius [14]. Buvo piktinamasi, kad Lietuva vokiečių tautinei mažumai užtikrina geras kultūrinės ir ekonominės veiklos sąlygas, o Rytprūsioose prieš lietuvius tuo metu vykdomas teroras [25]. Visą laiką buvo išreikšiamas palaikymas lietuvių pastangoms ginti lietuviybę ir išsaugoti tautiškumą [31]. Lietuvių inteligentija gana skaudžiai išgyveno dėl Rytprūsioose lietuvių patiriamų skriaudų, todėl publikacijose buvo rašoma, jog lietuviai nacių teroro akivaizdoje verčiami tylėti ir nesiskųsti. Teigiama, jog kerštas už kokius nors viešus arba į tarptautinį forumą paduotus nusiskundimus būtų jiems bausis ir todėl niekas iš lietuvių neišdrįsta tokio keršto sau užsitraukti. Buvo piktinamasi, kad lietuvių draugijose ir organizacijose dalyvaujantieji kiekviename žingsnyje yra persekiojami. Policijai visi organizuoti lietuviai yra žinomi, nes iš visų draugijų buvo pareikalauta narių sąrašų [37]. Lietuvių periodikoje buvo nušviesta daugelis lietuvių diskriminacijos apraiškų: Vokietijos valdžios sprendimas sumažinti pensijas lietuviams bei įvairiais įstatymais nusavinti lietuvių turtą [28]. Periodikoje buvo piktinamasi, kad lietuviai verčiami stoti į įvairias vokiečių organizacijas, net į smogikų dalis [37]. Didelės visuomenės reakcijos sulaukė žinutės apie tai, jog Rytprūsio lietuviams buvo draudžiama kalbėtis su atvykstančiais iš Lietuvos tautiečiais [50]. Apie lietuvių be teisiškumą Vokietijoje galima spręsti iš faktų, jog iš lietuvių buvo atimami ne tik leidimai pereiti sieną, bet ir asmens dokumentai, kad negalėtų niekur išvažiuoti [53].

Lietuvos spauda informuodavo apie organizuotas vokiečių demonstracijas bei išpuolius prieš lietuvius [6], apie nuolat blogėjančią lietuvių padėtį [15]. Pasirodė net specializuotų leidinių, kuriuose buvo plačiai išdėstyta lietuvių istorija Mažojoje Lietuvoje bei Rytprūsioose, šimtmečius trukę lietuvių ir vokiečių santykiai [41]. 1935 m. buvo išleista J. T. Jonaičio brošiūra „Vokietijos propaganda prieš Lietuvą“, Povilo Pakarklio „Mažoji Lietuva vokiečių mokslo šviesioje“ ir „Vokiečiai apie Mažąją Lietuvą“, V. Vileišio brošiūra „Mažosios Lietuvos mokyklos ir lietuvių kova už gimtąją kalbą“. Šios brošiūros sukėlė lietuvių visuomenėje gana platų atgarsį. Jomis turėjo būti suduotas atkirtis vokiečių propagandai bei sustiprintas lietuvių visuomenės palaikymas Rytprūsioose gyvenantiems lietuviams, kurie toje žemėje buvo tikrieji autochtonai. Radikaliau nusiteikusių patriotų spauda į išpuolius prieš lietuvius atsakydavo grasinimais dėl vokiečių bendruomenės saugumo Lietuvoje. Buvo piktinamasi, kad Vokietijos policija negina lietuvių, Vokietijos piliečių [5]. Lietuvių inteligentija iki 1935 m. aktyviai palaikė lietuvių bendruomenę Rytprūsioose, buvo

rengiamos paskaitos Mažosios Lietuvos istorijos tematika, renkamos aukos Rytprūsių lietuvių organizacijoms, dovanojamos knygos ir kt.

Patriotinės jaunimo organizacijos kėlė radikalius reikalavimus, siūlė uždrausti vokiečiams Lietuvoje įsigyti ūkių ir kito nekilnojamojo turto. Radikalių tautininkų laikraštis „Tėvų žemė“ po 1935 m. išpuolių prieš lietuvius Vokietijoje išspausdino antivokiškų straipsnių, kuriuose atvirai grasino susidoroti su Lietuvoje gyvenančiais vokiečiais [25]. Dėl Rytprūsių lietuvių krautuvėlių nusiaubimo taip pat buvo pareikštas viešas protestas lietuvių „Verslo“ leidinyje ir pasiūlyta lietuviams boikotuoti vokiečių krautuves [42]. Lietuvių diskriminacija Vokietijoje bei agresyvi politika Lietuvos atžvilgiu sąlygojo gana priešišką lietuvių požiūrį į vokiečių bendruomenę Lietuvoje.

1936 m. Lietuva, siekdama pagerinti dvišalius santykius su Vokietija, lietuviškiems dienraščiams nurodė sumažinti neigiamos informacijos apie Vokietiją, vengti kritiškiau nagrinėti Reicho vidaus ir užsienio politiką. Tačiau kai kuriose retose radikaliau nusiteikusių autorių publikacijose pasireiškėdavo nuogaštavimų dėl intensyvios kolonizacijos Vokietijos rytinių sienų pakraščiuose [51], dėl didėjančios nacionalsocializmo įtakos užsienyje gyvenančių vokiečių bendruomenėms [33].

1937 m. Rytprūsių lietuvių bendruomenės problematika visiškai išnyko iš dienraščių publikacijų. Nors iki pat 1939 m. lietuvių tautinė kultūra merdėjo, o aktyvesni veikėjai, bijodami suėmimų, persikėlė gyventi į Lietuvą, Lietuvos vyriausybė nutarė nebesivelti į konfliktą su Vokietija dėl Rytprūsių lietuvių, kadangi labai susilpnėjo Lietuvos pozicijos Klaipėdos krašte. Net ir teikdama įvairias nuolaidas (amnestavusi beveik visus Neumanno-Sasso byloje nuteistuosius nacistus, panaikinusi karo padėtį Klaipėdos krašte, panaikinusi cenzūrą ir kt.), Lietuvos vyriausybė buvo priversta 1939 m. kovo 23 d. perduoti Klaipėdos kraštą Vokietijai. Tuomet buvo aišku, jog Rytprūsių lietuviai bus palikti likimo valiai. Lietuvos vyriausybei tuo metu kur kas svarbesnė problema tapo Klaipėdos krašte likusios valstybės įmonės ir įstaigos, jų tarnautoji ir keliolika tūkstančių lietuvių, kurie patyrė smurtą ir suėmimus vos prijungus kraštą prie Vokietijos.

Išvados

Vokietijos valdžios organai visą laiką siekė germanizuoti Rytprūsių lietuvius, tačiau lietuviams buvo leista plėtoti tautinę-kultūrinę veiklą. Nuo XX a. 3-ojo dešimtmečio pradžios Rytprūsiuose sustiprėjo vokiečių nacionalistų veikla, buvo siekiama Versalio sutarties revizijos bei krašto homogenizacijos, kuri pasireiškė įvairių lietuvių renginių trukdymu, lietuvių niekinimu.

Vokiečių išpuolių prieš Rytprūsių lietuvius intensyvumas priklausė nuo Lietuvos vyriausybės politikos Klaipėdos krašte. 1931–1932 m. smurto proveržius prieš lietuvius

sąlygojo 1932 m. Hagos tarptautinio teismo paskelbtas Lietuvai palankus sprendimas ginče su Vokietija dėl Klaipėdos krašto gubernatoriaus galių Seimeliui ir kitoms autonominėms įstaigoms. 1935 m. didžiulės antilietuviškos akcijos Vokietijoje kilo dėl Lietuvoje paskelbto nuosprendžio Klaipėdos krašto nacistų byloje.

Nuo 1933 m. A. Hitleriui atėjus į valdžią Vokietijoje ypač sustiprėjo lietuvių tautinė diskriminacija. Nacional-socialistų režimas įvairiais būdais siekė lietuvius priversti atsisakyti lietuviybės bei pasitraukti iš tautinės veiklos. Nepaklusnieji, ir toliau dirbę tautinį darbą, buvo suimami ir kalinami, skiriamos baudos, atimamos socialinės garantijos ir kt. Po keleto kryptingo lietuviybės naikavimo metų tikslas buvo pasiektas 1935 m. uždraudus visų lietuviškų draugijų veiklą.

Lietuvių tautinės bendruomenės vadovai dėl diskriminacinės Reicho institucijų politikos ir smurto išpuolių prieš lietuvių veikėjus daug kartų kreipėsi į Vokietijos vidaus reikalų ministeriją, Vokietijos tautinių mažumų reikalų tarnybą bei tarptautines organizacijas, tačiau jokių priemonių siekiant pagerinti padėtį ir užtikrinti teises nesimta.

Lietuvos konsulatui Karaliaučiuje ir Tilžėje iki 1935 m. stengėsi padėti lietuvių organizacijų veiklai, rėmė lietuviškos spaudos leidybą, organizavo kultūros renginius, teikė Lietuvos spaudai gausios informacijos apie padėtį Rytprūsiuose. Tačiau nuo 1936 m. Lietuvai siekiant pagerinti dvišalius santykius su Vokietija, konsulatams, kaip ir kitoms Lietuvos institucijoms, nurodyta vengti Vokietijos politikos kritikos. 1939 m. praradus Klaipėdos kraštą, Lietuvos vyriausybei iškilo naujų politinių problemų, kurios užgožė lietuvių bendruomenės Vokietijoje klausimą.

Lietuvių inteligentija iki 1935 m. aktyviai palaikė lietuvių bendruomenę Rytprūsiuose, buvo publikuojama daug straipsnių periodikoje, išreiškiamas susirūpinimas lietuvių tautinės savimonės išlaikymu. Tačiau vėliau domėjimasis Vokietijoje gyvenančių lietuvių problemomis sumenko, nes daug didesnis rūpestis kilo dėl Klaipėdos krašto išsaugojimo Lietuvos suverenitete.

Šaltiniai ir literatūra

1. 1921 12 20 Lietuvos konsulato Karaliaučiuje raštas Politinio departamento direktoriui B. Balučiui. *Lietuvos centrinis valstybės archyvas (tpliau LCVA)*, f. 383, ap. 7, b. 138, l. 84.
2. 1932 02 14 Dr. E. Jatulio raštas Lietuvos URM. *LCVA*, f. 383, ap. 7, b. 1323, l. 308.
3. 3 mėn. kalėjimo, kad nesuprato vokiškai. *Lietuvos aidas*, 1934, gegužės 2, nr. 99, p. 2.
4. Dar kartą apie nacių triukšmą Tilžėje. *Lietuvos žinios*, 1935, balandžio 2, nr. 76, p. 5.
5. Darbai, kokių kultūringas pasaulis nepažįsta. *Lietuvos aidas*, 1935, gegužės 18, nr. 114, p. 1.

6. Demonstracijos Karaliaučiuje ir Tilžėje. *Lietuvos aidas*, 1935, gegužės 18, nr. 114, p. 1.
7. Dr. Vydūnui Tilžėje. *Jaunoji karta*, 1932, nr. 21, p. 422.
8. Du klaidėdžiškai Tilžės kalėjime. *Lietuvos aidas*, 1935, balandžio 10, nr. 83, p. 6.
9. GRIGOLAITIS, J. Susirūpinkime savo broliais užsieniuose. *Lietuvos aidas*, 1931 m. sausio 15 d., nr. 11, p. 4.
10. Hitlerininkai sužeidė Lietuvos konsulato Karaliaučiuje sekretorių, kad hitleriškai nepasveikino gatvėje. *Lietuvos aidas*, 1934, birželio 1, nr. 122, p. 2.
11. Hitlerininkai Tilžėj sumušė Vydūną. *Lietuvos aidas*, 1932, lapkričio 2. nr. 249, p. 1.
12. Iš Prūsų lietuvių gyvenimo. *Lietuvos aidas*, 1933, vasario 22, nr. 43, p. 3.
13. JANULAITIS, A. Dėl Vydūno užpuolimo. *Lietuvos aidas*, 1932, gruodžio 7, nr. 279, p. 3.
14. Jau prieš 200 metų vokiečių prūsų lietuvius. *Lietuvos aidas*, 1934, balandžio 10, nr. 80, p. 4.
15. Kaip prūsų lietuviai atsiliepia apie vokiečių reikalavimą „išnaikinti viską, kas lietuviška“. *Lietuvos aidas*, 1935, gegužės 1, nr. 99, p. 4.
16. Kairį iš Tilžės iškėlė tolimon Vokietijon. *Lietuvos aidas*, 1934, vasario 5, nr. 29, p. 3.
17. Karaliaučiaus kalėjime pasikorė Lietuvos pilietis L. Žygaudas. *Lietuvos aidas*, 1935, balandžio 10, nr. 83, p. 6.
18. Krata Jagomasto spaustuvelyje. *Lietuvos aidas*, 1934, sausio 22, nr. 17, p. 1.
19. Lietuviai studentai Leipcige. *Lietuva*, 1924, lapkričio 18, nr. 262, p. 6.
20. Lietuviškų vietovardžių vokietinimas Rytprūsioose tęsiamas. *Lietuvos aidas*, 1934, vasario 10, nr. 34, p. 1.
21. Lietuvos policijos leitn. Dženkaičio byla Rytprūsioose. *Lietuvos aidas*, 1933, gruodžio 1, nr. 273, p. 2.
22. MATUSAS, Jonas. Mūsų istorinė literatūra apie Mažąją Lietuvą. *Vairas*, 1935, nr. 7–8, p. 362–365.
23. Mažosios Lietuvos šventėje dalyvaus 28 chorai. *Lietuvos aidas*, 1933, gegužės 20, nr. 113, p. 4.
24. MISIUKEVIČIUS, Vincas. Lietuvių vokietinimas Mažojoje Lietuvoje. *Naujoji romuva*, 1934, nr. 202, p. 13–16; *Naujoji romuva*, 1934, nr. 203, p. 15–17.
25. Nepriverskit, naciai išnaikinti viską, kas vokiška. *Tėvų žemė*, 1935, gegužės 19, nr. 20, p. 2.
26. Nubaudė Lietuvos pilietį. *Lietuvos aidas*, 1933, gruodžio 15, nr. 284, p. 6.
27. PAKARKLIS, Povilas. *Mažoji Lietuva vokiečių mokslo šviesoje*. Kaunas, 1935.
28. Pavojus Prūsų lietuviams netekti turto. *Lietuvos aidas*, 1934, rugsėjo 14, nr. 205, p. 3.
29. Priešlietuviškos demonstracijos Vokietijoje. *Lietuvos aidas*, 1935, kovo 28, nr. 72, p. 1.
30. Prūsija. 20 metų prūsų lietuvių „Spaudos draugijai“. *Lietuvos aidas*, 1933, gruodžio 6, nr. 277, p. 3.
31. Prūsų lietuvių nesumažėjo. Tikslai jie vokiečių užguiti. *Lietuvos aidas*, 1934, birželio 7, nr. 127, p. 6.
32. Prūsų lietuvių organizacijos žygis Berlyne. *Lietuvos aidas*, 1935, balandžio 15, nr. 87, p. 3.
33. Rinkliavos užsienio vokietybei. *Lietuvos aidas*, 1936, kovo 6, nr. 107, p. 2.
34. Rytprusių lietuviams stinga lietuviškų knygų. *Lietuvos aidas*, 1933, gruodžio 7, nr. 278, p. 4.
35. Smogikai buvo suėmę Jagomasto sūnų. *Lietuvos aidas*, 1934, balandžio 16, nr. 85, p. 4.
36. Sunki prūsų lietuvių padėtis bažnyčioje. *Lietuvos aidas*, 1933, balandžio 5, nr. 78, p. 3.
37. Susirūpinkime Rytprusių lietuvių tautinės mažumos padėtimi. *Lietuvos aidas*, 1934, rugsėjo 19, nr. 213, p. 3.
38. Svetur gyvenančių lietuvių priskaitoma iki 2 mln. *Lietuvos aidas*, 1937, vasario 26, nr. 90, p. 2.
39. Šiurpūs Tilžės demonstracijų vaidai. *Lietuvos aidas*, 1935, balandžio 3, nr. 77, p. 5.
40. ŠLAŽA M. Kas yra Mažosios Lietuvos gyventojai? *Laisvoji Klaipėda*, 1934, sausio 15, p. 15.
41. Tautiniai santykiai Mažojoje Lietuvoje. *Lietuvos aidas*, 1935, liepos 15, nr. 159, p. 5.
42. Terorizuojami Tilžės lietuvių prekybininkai. *Verslas*, 1935, liepos 4 d., nr. 27, p. 2.
43. Tilžėje naikinami lietuviškumo paminklai. *Lietuvos aidas*, 1933, sausio 2, nr. 1, p. 2.
44. Tilžės lietuviai statys namą. *Lietuvos aidas*, 1931, sausio 23, nr. 18, p. 4.
45. VILEIŠIS, Vincas. *Tautiniai santykiai Mažojoje Lietuvoje*. Kaunas, 1935.
46. Vydūnas apie prūsų lietuvių būvį. *Lietuvos aidas*, 1934, kovo 21, nr. 66, p. 3.
47. Vydūnas apie tautinį vokiečių ir lietuvių susipratimą. *Lietuvos aidas*, 1933, rugsėjo 14, nr. 206, p. 2.
48. Vokiečiai Prūsų Lietuvoj. *Tėvų žemė*, 1934, balandžio 15, nr. 7, p. 12.
49. Vokiečiai sudegino „pakartąjį lietuvių“. Nauja demonstracija prieš lietuvius Tilžėje. *Lietuvos aidas*, 1935, balandžio 15, nr. 87, p. 2.
50. Vokiečiai uždraudė su kaimynais kalbėtis. *Lietuvos aidas*, 1934, rugpjūčio 25, nr. 193, p. 5.
51. Vokiečių kolonizacija intensyviausia rytų pasieniuose. *Lietuvos aidas*, 1936, gegužės 28, nr. 243, p. 1.
52. Vokietijoje 122 lietuviai studentai. *Lietuvos aidas*, 1934, spalio 23, nr. 242, p. 1.
53. Vokiškos „kultūros“ vaizdeliai iš Tilžės. *Lietuvos aidas*, 1934, spalio 15, nr. 235, p. 2.
54. Žiaurūs fašistų darbai Tilžėje. *Lietuvos žinios*, 1934, kovo 14, nr. 60, p. 1.
55. ALEKNAVIČIUS, Bernardas. *Vydūnas*. Vilnius: Mintis, 1999. 454 p.
56. BAGDONAVIČIUS, Vacys. Lietuvybės sutemos Karaliaučiaus krašte. *Mokslas ir gyvenimas*, 1998, nr. 11–12, p. 9–11.
57. BAGDONAVIČIUS, Vacys. *Filosofiniai Vydūno humanizmo pagrindai*. Vilnius, 1987. 242 p.
58. BAGDONAVIČIUS, Vacys. Vydūnas pirmojo pasaulinio karo verpete. *Mokslas ir gyvenimas*, 2000, nr. 3, p. 7–9.
59. GRIGARAVIČIŪTĖ, Sandra. Lietuvos generalinis konsulas Tilžėje. *Mažosios Lietuvos enciklopedija*. Vilnius, 2003, t. 2, p. 282.
60. GRIGARAVIČIŪTĖ, Sandra. Lietuvos generalinis konsulas Karaliaučiuje. *Mažosios Lietuvos enciklopedija*. Vilnius, 2003, t. 2, p. 279–281.

61. GRIGARAVIČIŪTĖ, Sandra. Lietuvos konsulatai Skandinavijoje 1921–1940 metais. Vilnius, 2007, p. 179.
62. IVANOVAS, Bernaras. *Tautiškumo beiškant Antano Smetonos Lietuvoje*. Vilnius: Versus aureus, 2005. 342 p.
63. KAIRIES, Christoph. Das Litauertum in Ospreussen Suedlich des Memelstromes im Jahre 1921. *Annaberger Annalen*, 1994, Ausgabe 2, S. 76–110.
64. KAUNAS, Domas. *Mažosios Lietuvos veidai ir vaizdai. 1885–1940 metų ikonografija*. Vilnius: Seimo leidykla, 2000, 440 p.
65. KLEIN, Manfred. Martynas Jankus ir Vokietijos Reichas. *Knygotyra*, 2009, nr. 52, p. 44–49.
66. KŠANIENĖ, Daiva. *Muzika Klaipėdos krašte*. Kaunas: Europa, 1996, p. 65–67.
67. MATULEVIČIUS, Algirdas. Zur nationalen Identiaet der Preussisch-Litauer. *Annaberger Annalen*, 2001, Ausgabe 9, S. 262–271.
68. NORKUTĖ, Ona. Diplomatas iš Gediminaičių dvaro. *Žemaičių žemė*, 2008, nr. 4, p. 31–34.
69. ŠILAS, Vytautas, Sambora, Henrikas. *Mažosios Lietuvos kultūros pėdsakai Kaliningrado srityje*. Vilnius: Mintis, 1990. 425 p.

*Gauta 2010 m. rugsėjo 27 d.
Pateikta spaudai 2011 m. sausio 4 d.*

Summary

The Status of the Lithuanian Community in East Prussia in the 3rd and 4th Decades of the 20th Century

To find out and analyze the status of the Lithuanian community in Germany in the 3rd and 4th decades of the 20th century, the author made use of publications, public speeches and articles in various Lithuanian newspapers and magazines. The major Lithuanian community in Germany was in East Prussia, a home to about 100,000 Lithuanians. Smaller Lithuanian communities dwelled in bigger German towns and cities. Despite the policy of assimilation, many Lithuanians tried to preserve their national identity and became active members of national cultural unions. The most popular Lithuanian cultural leaders in Prussia were philosopher Vydūnas, who lead the Union of Lithuanian Chanters in Tilsit (*Tilžės lietuvių giedotojų draugija*) and W. Mačiulaitis, who was a representative of the Lithuanian community in Prussia.

The author analyses the role the Ministry of Foreign Affairs and Lithuanian Consulates in Tilsit and Königsberg in helping the Lithuanian community organize cultural

and educative activities. The author seeks to reveal the level of national discrimination, violence and instances of terrorism against the leaders of this community. The Lithuanian press expressed a highly negative and critical attitude towards the discrimination of the Lithuanians in Germany. The Lithuanian society made efforts to support their nationals in Prussia helping them preserve their national identity and foster their national and political self-consciousness.

The domestic policy of the German government made it possible to distinguish two clear periods in the assimilation and discrimination of national minorities in Germany.

During the first period (1920–1932), the discrimination of the Lithuanian community was more severe as German nationalists and radical groups started their activities in East Prussia. In 1923, when Klaipėda region was attached to Lithuania and the Lithuanian authorities deliberately strengthened their positions in the region, the situation of the Lithuanian minority became worse. During the period of 1924–1925, Vydūnas and the organisation under his leadership became victims of brutal violence. Lithuanian policy in Klaipėda region, a home to a numerous German minority, provoked chauvinist activities against the Lithuanians in Prussia. Violent attacks against the members of Lithuanian organizations were conducted periodically until 1931. Since 1932, the Nazi movement in East Prussia had spread and discrimination against the Lithuanians and the Lithuanian culture had become more severe. The situation of the Lithuanian community in Prussia grew worse due to the decision of the International Court in Hague in favour of the Lithuanian Government.

The second period started in 1933 when A. Hitler came into power and the Third Reich launched a more radical campaign against national minorities. Starting with the year 1933, all workers were banned from the participation in national organizations and were not allowed to read national press. Besides, all children had to join Hitlerjugend organization and terminate relationship with religious and national activities; they were not allowed to speak their mother tongue even at home. The Nazi ideology was especially popular in the locations with numerous Lithuanian minorities as it sought to diminish the Lithuanian culture, blaming the Lithuanians for disloyalty to Germany.

The Lithuanian community suffered the greatest violence and terror in 1934–1935 when the proceedings against E. Neumann-T. Sass and other Nazis of Klaipėda region were initiated by the Lithuanian authorities. The Lithuanians in Prussia were beaten up in street, windows of their shops and houses were smashed, and the police did nothing to stop the violence. Though the leaders of the Lithuanian community appealed to the Home Office and other German officials for help, the violence did not reduce.

In the 4th decade, the number of Lithuanian prisoners increased. In most cases, people were arrested and imprisoned without any fault. In 1936, the German press started a campaign 'Destroy Everything Lithuanian'. The

campaign was successful and, eventually, the Lithuanian culture in East Prussia was totally destroyed.

The Lithuanian authorities tried to strengthen the ties between the Lithuanian community in Prussia and Lithuania, financially supporting the publication of "The New Traveller of Tilsit" (*Naujasis Tilžės keleivis*) and "Unsere Stimme" as well as Jagomastas' publishing house and financing the union of German Lithuanians and some activists who strove to restore Lithuanian national identity in East Prussia. Lithuanian Consulates in Tilsit and Königsberg informed the Ministry of Foreign Affairs about political processes in the region and discrimination against Lithuanian nationals.

A number of publications on discrimination facts were published in the Lithuanian newspapers such as *Lietuvos aidas*, *Lietuvos žinios*, *XX amžius* as well as in academic

magazines such as *Vairas*, *Naujoji romuva*, *Trimitas* and *Akademikas*. However, the news about the situation of the Lithuanian community in Germany was reported and spread only till 1935. In 1936, Lithuanian authorities decided to renew political and economic relations with Germany, and the Consulates in East Prussia as well as the Lithuanian press were warned to avoid criticism towards the Nazi domestic and foreign policy. Despite the fact that terror and violence against the Lithuanians became even more severe and a number of former members of Lithuanian national organizations were imprisoned in 1939–1940, the Lithuanian authorities did not lodge any formal protest. Since 1936, Lithuania's efforts to preserve the Lithuanian culture in East Prussia weakened; consequently, the Lithuanian community in Germany was left on its own.